

**TÜRKİYE MADENCİLİK BİLİMSEL
VE TEKNİK 5.KONGRESİ
14 İS/2/1977,dısı salonu/ankara**

TÜRKİYE KÖMÜR ÜRETİM VÊ
TÜKETİM POLİTİKASININ
ELEŞTİRİSİ
MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI

TMMOB

MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI

TÜRKİYE KÖMÜR ÜRETİM VE TÜKETİM
POLİTİKASININ ELEŞTİRİSİ
MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI

Özet :

Çağımızda kömür, OPEC ülkelerinin 1973 yılı sonlarında ham petrole yaptıkları zamlarla, değerini daha çok artırmıştır.

Ülkemizin bilinen kömür varlığı çok sınırlıdır. Bu nedenle önce ülkemiz somut gerçeklerinden hareketle bu yarıya en uygun olan politik seçim yapılmalı ve bu politika-ya uygun olarak üretim ve tüketim plânları yönlendiril-melidir.

Odamızın görüşü, taşkömürünün demir-çelik sanayii-nin, linyit'in ise halkımızın ısınma gereksinmelerini karşı-ladıktan sonra, geriye kalan kısımlarının diğer tüketim alanlarında kullanılmasıdır.

Tebliğde, faugünkü üretim ve tüketim plânlamasının eleştirisi yapılarak, olması gerekene çözüm aranmaktadır.

I – Sunuş :

Çağımızda kömür, bilinen en önemli enerji kaynakları-n-dan biridir. Fuel-oil olarak petrolünde elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaya başlamasıyla yakıt olarak 2 nci sı-raya inmişti. Hatta bu dönemde özellikle kapitalist ülkeler-de kömür üretimleri kısıtlanmış, yer yer ocaklar kapatılma yoluna gidilmişti. Ülkemizde de fuel-oil yakan termik santraller kurulmaya başlanmıştı.

1973 yılı sonunda OPEC ülkelerinin petrole yaptıkları büyük zamlar tüm kapitalist dünyada enerji üretim politikalarını önemli ölçüde etkilemiş ve yemi düzenlemelere gidilmiştir.

Kapitalist dünyadaki petrol bunalımı Türkiye'de de kendini mutlak gösterecekti. Başlangıçta petrol zamları, bugün tüketiminin 3/4'ünü ithal eden ülkemiz için büyük bir sorundu ve bu fiat farkları, politik amaçlarla, hazineden karşılanmak yoluna gidildi. Sanayisinin büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu ülkemiz dövizinin bu şekilde harcanması, sanayici kesimini de artık rahatsız eder olmuştur.

Ülkemiz su potansiyelinin % 90'a yakın kısmı, ilk yatırımın fazla ve süresinin uzun olduğu gerekçesi ile, su santralleri olarak değerlendirilmemekte yada bu yöndeki çalışmalar ağır bir hızla yürütülmektedir.

Sanayinin daha çok elektrik enerjisi istemi bütün ağırlığı ile kendini gösterince, hızla kömüre dayalı termik santraller kurulması yoluna gidilmiş ve bu doğrultuda çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Ülkemizde yeni yeni ortaya çıkmış olan enerji sorunu hızla, kömüre dayalı termik santraller ile çözümlenmek istenmektedir. Bu,ise ülkemiz gerçekleri ile kesinlikle bağdaşmaz. Çünkü kömür varlığımız sınırlıdır. Çünkü böyle bir plân gerçekleştirildiği takdirde bugün üşüyen halkımız yarın daha çok üşüyecektir.

En uygun kömür üretim - dağıtım - tüketim politikasının saptanabilmesi için, önce kaynak olarak varlığımız saptanmalı ve ülkemiz somut gerçekleri ile karşı karşıya getirilerek, çözüme gidilmelidir.

Genel olarak kömür şu kullanım alanlarında değerlendirilebilir :

- 1 — Elektrik enerjisi üretiminde (Termik santrallarda).
- 2 — İkincil enerji kaynağı üretiminde (Kok ve gaz üretimi).
- 3 — Genel olarak sanayi, özel olarak kimya sanayisinde (Sanayi kazanları, H. gazı ve hidrokarbon vb. kaynağı olarak).

4 — Isıtma yakıtı olarak (soba, kalorifer vb...).

Bunların herbiri de gerçekten önemli tüketim yerleridir. Ancak, aralarında gerçeklere uygun dengeli bir dağıtım yapabilmeye olanağımız yok. Rezerv tablolarında da görüleceği gibi, kaynaklarımız son derece sınırlı ve büyük ölçüde belirsizdir. Bu noktadan, başlangıçta şu yöntemin uygulanması gerekir. Önce politik bir seçim yapılmalı ve bu seçime uygun olarak kaynaklar yönlendirilmelidir. Burada; «kim için üretim» sorusunun yanıtı önemlidir. Sorunun yanıtı ise, halkımız için'den başkası olamaz. Çünkü, tüm kaynaklarımızın gerçek sahibi onlardır. Üretim de onlar için yapılmaktadır.

Şimdi tek tek ve öz olarak kömür kullanım alanlarını irdeliyelim.

II — Elektrik Enerjisi Yakıtı Olarak Kömür :

54 yıllık Cumhuriyet dönemimizde hemen hemen sıfırdan başlayan elektrik üretimi günümüzde 20 milyar kwh'a yaklaşmıştır. Ancak genede halkın yarıya yakın keşimi henüz bu enerjiden tam anlamı ile yoksundur. Henüz ışık götürülemediği 20 milyona yakın insanımız var ve bunlar en yoksul kırsal bölge insanlarımız. Bunun yanında ilgili Bakanlıkça yılda 1000 köyün elektriğe kavuşması plânlanmış. Yani 35 -40 yıl sonra tüm halkımız elektriğe kavuşacak!

Şimdi bu plânlamada kömürün payını irdeliyelim; Tablo - I'de elektrik enerjisi üretiminde kullanılan kömürlerin yıllara göre payları verilmiştir (% olarak).

Tablo — 1

Kömürün Cinsi	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Taşkömür	20,80	23,27	22,88	23,78	23,79	22,94
Linyit	22,23	26,24	22,10	27,51	33,93	38,51

Son 6 yıl içerisinde linyitteki iki katına yakın artışa karşın taşkömüründeki oranın değişmemesinin nedeni, taşkömürü üretiminin artırılmamasındandır. Linyitteki artış ise,

önemli ölçüde ısınmadaki payın düşmesi veya artmaması ile karşılanmıştır.

Gelecekte elektrik enerjisi üretimindeki linyit kömürünün payı artırılması planlanmıştır. Tablo 2'de, kurulu ve kurulması planlanan kömüre dayalı termik santrallerin listesi ve bazı karakteristikleri verilmiştir.

Tablo – Z

Santral Yeri	Santralin Devreye Gireceği Yıl	GÜÇ(MW)	Kömürün Isı Değeri	Gereksinmesi Yıllık Kömür (Ton)
KURULU				
Çatalağzı		43	3300	625.700
Silâhtar		134		238.800
Eshot		40	3000	208.000
Soma		44	3000	297.000
Tuñçbilek		129	2170	583.800
Seyitömer		300	1800	2,510.000
Kurulu Güç Toplamı		690		4.463.300
KURULMASI PLANLANAN				
Tuñçbilek	1977	2x150	2170	2.157.000
Seyitömer	1977	3x150	1800	3.900.000
Soma	1979	2x165	2100	1.716.000
Yatağan	1979	2x210	2100	3.120.000
Çayırhan	1979	150	3000	780.000
Kangal	1981	2x150	1300	3.600.000
Çan	1981	3x200	2650	3.532.000
Orhaneli	1981	200	2550	1.224.000
Çatalağzı	1981	150	3300	709.000
Tınaz	1983	100	3000	520.000
Bayır	1983	2x200	2650	2.346.000
Karlıova	1984	50	2060	379.000
Milas	1985	50	2300	339.000
Hüsamlar	1985	50	2300	339.000
Çayırhan	1985	150	3000	780.000
Saray	1985	100	2500	624.000
Orta	1987	100	1000	1.560.000
Gölbaşı	1987	50	1600	488.000
Demirhanh	1987	100	2000	780.000
Kurulacak Santraller Toplamı		4050		28.893.000
Genel Toplam		4740		33.356.300

Elbistan'da kurulma çalışmaları yapılan termik santral bu çizelgenin dışında tutulmuştur. Elbistan ve benzeri, kalorisı düşük kömürlerin elektrik enerjisi yakıtı olarak kullanılması ülkemiz için doğaldır. Tablo 2'nin daha yakından incelenmesinde şu gerçekler açığa çıkmaktadır :

1 — 1987 yılında devrede bulunacak olan termik santrallerin yıllık kömür gereksinmesi 33 milyon tondur. Santral ömrü 30 yıl alınır, tüm bu santraller için toplam 1 milyar ton kömüre gereksinme vardır. Oysa bilinen rezervlerden elde edilmesi beklenen satılabilir kömür miktarı bu değerlerin altındadır.

Tablo -- 3 '
Bilinen Linyit Kaynağımız

	Yerinde	3000 K. Kal/Kg. bazına göre	4000 K. Kal/Kg. bazına göre
Elbistan	3.146.000.000	1.151.436.000	863.577.000
Diğer Bilinen Sahalar	2.014.240.000	1.991.500.000	1.493.625.000
Toplam	5.159.740.000	3.142.936.000	2.367.202.000

Not : a — Jeolojik rezervler gözönüne alınmamıştır.

b — 80 cm. kalınlığın altındaki damarlar rezerv dışı bırakılmıştır,

c — Çok değişik nitelikteki kömürler bir arada toplama girdirğinden ve bu değerler yanıltıcı olabileceğinden, ayrıca 3000 ve 4000 K. Kal/kg. bazındaki ısı değerleri de verilmiştir.

2 — Bilinen tüm büyük rezervlerimizin santral yakıtı olarak değerlendirilmesi planlanmıştır. O kadarki bugün ısınma için üretim yapılan sahalara dahi termik santral kurulması planlanmıştır. Bunun anlamı, önümüzdeki yıllarda daha az kömür ısınmaya ayrılacaktır.

3 — Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca 1992 yılına kadarki linyit gereksinmesi (Afşin - Elbistan projesi hariç), 700 milyon ton dolayında saptanmıştır. Bu gereksinme-

nin tamamının yurt içinden karşılanması halinde, Tablo 2'deki santraller tümü ile devreye girdikten 5 yıl sonra bugünkü varlığımız tükenmiş olacaktır. Ortaya çıkan açık korunç denebilecek bir atıl kapasitedir, veya bu açığın linyit dışalımını ile karşılanmasını düşünölmektedir.

III — İkincil Enerji Kaynağı Üretiminde Kömür :

Burada en önemli ürün kok'tur ve demir çelik üretimi ile yakından ilgilidir. Demir-çelik sanayiinde kömürün durumu şu şekilde özetlenebilir; Ülkemizde 1976 -1985 yılları arasındaki on yıl içinde mayi maden üretiminin 1.820.000 ton/yıl kapasiteden 11.800.000 ton/yıl kapasiteye ulaşması • planlanmıştır. Bu plana uyulması halinde, yalnız demir - çelik sanayiinin 1976'da 3.169.000 ton/yıl olan taşkömürü gereksinmesi 1985 yılında 12.206.000 ton/yıl'a ulaşacaktır. (1)

Zonguldak'da yapılan taşkömürü üretiminin 5.000.000 ton/yıl sürekli olacağı ve üretimin tümünün demir-çelik sanayiinde kullanılacağı varsayıldığında aşağıdaki Tablo-4 meydana çıkmakta (bin ton).

Tablo — 4

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Üretim	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
Gereksinme	3169	3995	4096	4147	5445	5445	6907	10548	10548	12206
Fark	+ 1831	+ 1005	+904	+853	-445	-445	-1907	-5548	-5548	-7206

Yalnızca ilk dört yıldaki gereksinme fazlasının diğer yerlerde tüketildiği varsayılırsa, 1985 yılına kadarki dışalım 21.099.000 ton olarak saptanır. Oysa, bugünkü taşkömür üretimi demir - çelik sanayiinin gereksinmesini karşıladığı halde, gene de dışalım politikası uygulanmaktadır. Bunun nedeni de, zorunlu olmadığı halde, taşkömürünün, ulaştırma, elektrik santralleri, ısınma ve diğer sanayii dallarında kullanılmasıdır. Bu tüketim politikası sürdürüldüğü takdir-

de, sürekli dışalima devam edilecek ve 10 yıllık dışalım toplamı 26.706.000 ton'a ulaşacaktır (2),

Tablo 5'de taşkömürü tüketiminin sektörlere göre dağılım payları verilmiştir (% olarak).

Tablo —S

Sektör	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Demir-Çelik	44,09	41,82	44,15	44,08	45,65	47,28
Havagazı	6,08	6,46	6,46	6,37	5,41	4,89
Elekt. Sant.	20,80	23,27	22,88	23,78	23,79	22,94
Sanayi	5,03	4,06	9,39	7,65	3,97	5,51
Isınma	5,54	4,66	3,06	1,65	5,21	5,28
Ulaştırma	18,46	18,83	18,06	16,57	15,97	14,10

Burada oranların hemen hemen değişmez olması bu ürün için kapalı bir devrenin oluştuğunu kanıtlamaktadır. Yakın bir gelecekte üretim artışı söz konusu olamayacağı gibi, diğer sektörlerden bu girdiyi kesme olanağı da pek yok.

Halbuki, bu sektörler arasında demir-çelik dışında zorunlu bir tüketim yeri yoktur. Asıl dikkati çeken nokta günümüzde yaşanan yanlış politik kararların daha öncelere dayandığıdır. Bugün demir-çelik sanayiinde kömür sıkıntısı çekmemize karşılık 1960-1972 yılları arasında çok dengesiz oranlarda değişen nicelikte (4000 - 274.000 ton arasında) taş kömür dışa satılmıştır. Son dış satıştan 3 yıl sonra ise 1 milyon ton dolaylarında dışalım yapılmıştır. Her yönü ile tartışılan bir dışalım.

Eleştirilerimizi ve ileriye dönük önerilerimizi iki ana noktaya dayandırıyoruz :

1 — Taşkömürü varlığımız;

Yurdumuzun tek taşkömür havzası Zonguldak'tır. Havzanın 1976 yılı başından hesaplanan, bölgelere göre ve toplam rezervi Tablo 6'da verilmiştir (3).

Tablo — 6
(Milyon ton)

Bölge	Görünür	Muktemel	Mümkün	Toplam	Faydasız	Topuk	Faydalı
Armutçuk	36	39	—	75	25	—	50
Kozlu	13	20	190	223	42	—	181
Üzülmaz	83	46	—	129	25	39	65
Karadon	31	31	394	456	31	23	402
Amasra	21	34	61	116	12	6	98
Havza	184	170	645	999	135	68	796

796 milyon ton olarak bulunan faydalı rezervin % 30'unun üretim sırasında alınamayacağı kabul edilirse, toplam tuvenan çıkarılabilir miktar 560 milyon ton olarak saptanır. % 60 yıkama randumanı ile çıkarılabilecek miktardan 336 milyon ton satılabilir kömür elde edilebilir. Ancak, bugün havzada gerçekleştirilen üretim planlaması ile 336 milyon ton satılabilir üretim yapılabilmesi olanaksızdır. Yapılan bir araştırmada havzadaki damarlar tavan, orta ve taban damarları diye üç grupta toplanmıştır (3).

1970 -1975 yılları arasında bu gruplamaya göre rezervler sırasıyla % 24; % 24 ve % 52 olduğu halde, aynı zaman aralığında üretim yüzdeleri 16, 9 ve 75 olmuştur. Bunun anlamı, üretim kalın olan taban damarlarına yönlendirilmekte ve bağlı olarak üretim dışı büyük bir tahrip söz konusu olmaktadır. Bu üretim planlamasına göre ise 200 milyon ton dolaylarında satılabilir kömür elde edilebilir. Çok sınırlı olan taşkömür varlığımızın demir - çelik sanayii dışındaki zorunlu tüketim yerleri belli bir programlama ile giderek kaldırılmalı ve bu sanayi tek zorunlu tüketim yeri olarak bırakılmalıdır.

2 — Son 5 Yıllık satılabilir taşkömür üretimleri Tablo 7'de verilmiştir. Son yıllarda üretimde bir düşme gözlenmektedir. Bunun nedeni, planlanan üretimin gerektirdiği yatırımların yapılmamasıdır. Gerekli yatırımlar yapılmamasına karşın planlanan üretime ulaşmak istenmekte, ancak, planlanan üretim gerçekleştirilemediği gibi, üretim zorlaması katalara neden olmaktadır.

Tablo — 7
(ton)

1972	1973	1974	1975	1976
4.641.461	4.642.394	4.965.469	4.812.934	4.631.875

Tablo 4'de görüleceği gibi, demir - çelik sanayiinin gereksindiği taşkömür miktarı 1980 yılına kadar 4 milyon ton dolaylarındadır. Bu nedenle, taşkömür üretimi tümü ile bu sektöre ayrılırsa gereksinmeyi rahatlıkla karşılayabilecektir. Oysa düzensiz tüketim bunu engellemektedir.

IV — Kimya Sanayiinde Kömür :

Kimya sanayiinin hammadde gereksinmesi önceleri kömürden sağlanıyordu. Daha sonraki yıllarda ise petrole kaymıştır. 1970 yılında dünya organik kimya sanayii % 90 oranında petrol ve tabii gaza dayandırılmıştır. 1973 yılı sonunda ham petrol fiyatına yapılan zamlar, kömürün kimya sanayiinde geniş ölçüde hammadde olarak kullanılabilmesini tekrar gündeme getirmiştir.

Ülkemizde de kömüre dayalı amonyak üretiminin artırılması için planlar yapılmaktadır. Böyle bir tesisin kurulabilmesi için kömürün alt ısı değerinin 2500 K. Kal/kg. ve rezervin 40 milyon ton olması gerekmektedir. Oysa dikkati çeken nokta bu özellikleri taşıyan kaynakların tümü ile ter-

mik santrallara yöneltilmiş olmasıdır. Buna göre ülkemizde kömüre dayalı bir kimya sanayimden söz etme olanağı yoktur .Bu ise plansız sanayileşme çılgınlıklarının diğer Mr büyük açmazıdır.

V — Isınma Yakıtı Olarak Kömür :

Genel olarak karasal iklimin egemen olduğu ülkemizde, kıyılarda kalan pek az bölgelerin dışında hemen her yerin ısıtılma zorunluluğu vardır. Isıtma ise önce yaşanan barınağın yani konutun ısıtılması demek olduğundan, sorunun konut sorunu ile birlikte ele alınması gerekir.

Ne yazık ki elde tam gerçekleri yansıtan bir konut istatistik bilgisi dahi yoktur. Hemen her konuda olduğu gibi, ısınmada da, kendi kendine çözüm bulmaya bırakılmış yoksul halkımızın en ilkel malzemelerle, en ilkel biçimde yaptığı konutlar salt ısınma değil insanca yaşamının tüm gereklerinden yoksundur. Yeterli bilgilerin yokluğu nedeni ile konut sorununu konudan soyutlayarak ele almak zorundayız. Ancak bazı kabuller yapılarak sonuca yaklaşılabilir.

Şu kabullerle sonuca yaklaşılmaya çalışılmıştır :

a — Yılda 6 ay ve günde 12 saat ısıtılma yapma gereği ve buna % 6 kadar iş yerlerini ısıtma payı olarak eklenmesi,

b — Nüfus artışı % 025 olarak sabit.

c — Standart tip konut (her oturma yeri için 3000 K. Kal - saat ısı enerjisi ve 22°C ısının normal olduğu).

Sonuçta yıllık 80.000.000.000 K. kal ısı gerektiği ortaya çıkar. Bu ise 3000 K. kal/kg yakıt eşdeğeri 27 milyon ton dolayında yıllık kömür gereksinmesi demektir.

Diğer bir şekilde yıllara göre gereksinme, aynı bazdaki linyit için, şu şekilde verilebilir :

Tablo--8

Yıllar	Isınmada linyit Gereksinmesi	T.K.İ. nin Isınmaya Arz Programı
1976	26.200.000	7.865.000
1977	26.900.000	8.636.000
1978	27.500.000	8.967.000
1979	28.200.000	9.152.000
1980	28.900.000	9.258.000
1981	29.700.000	9.364.000
1982	30.400.000	9.736.000
1983	31.200.000	9.842.000
1984	32.000.000	9.948.000
1985	32.800.000	10.054.000
1986	33.600.000	10.160.000
1987	34.450.000	10.268.000

Tablo 8'in sağ tarafındaki değerler T.K.İ.'nin 1975 yılından alınmıştır. Kamu ve özel sektör toplam olarak ısınmaya verilmesi planlanan linyit miktarlarıdır.

Tablo 9'da T.K.İ. nin geçmiş yıllardaki Linyit üretimleri ile ısınmaya ayrılan paylar verilmiştir.

Tablo — B

	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Üretim (1000 ton)	3993	4221	4786	4894	5472	6199
Isınma payı (%)	47	40	47	44	40	41

Özel sektör üretiminin ise çoğunluğu ısınmaya ayrılmıştır denebilir.

Tablo 9'un incelenmesi ile yıllık 20 milyon ton'dan başlayıp 1983'de 24 milyon tona çıkması beklenen açık, geçmiş

yıllarda da pek farklı değildi. Aradaki fark daha önce de sözü edilen petrol ,odun, tezek ve bitki artıkları ile karşılanmıştır. Odun ve tezeğin yıllara göre tüketiminde düzenli bir artış olmuştur. Burada şunu vurgulamak gerekir ki, petrol, linyit, taşkömür, odun, tezek ve bitki artıkları ile ısınan toplumda, gerçek bir ısınmadan, çok küçük bir kesim dışındada söz etme olanağı yoktur.

VI — Sonuçlar Ve Öneriler :

1 — İnsanın temel gereksinmelerinden biri olan ısınmada, ülkemizde büyük bir yetersizliğin yanında gerçek bir anarşi de vardır. Petrol, taşkömür, linyit, asfaltit, odun, tezek ve bitki artıkları kullanımını bunun belirgin kanıtıdır. Ancak bunların içerisinde ülkemiz için en uygun ısınma yakıtının linyit olduğunu söylemek gerekir.

2 — Buna karşılık sınırlı olan linyit kaynaklarının hemen tümü elektrik enerjisi üretimine yöneltilecek şekilde planlanmıştır. Bunun ise, yoksul halk tabakalarının yararına hemen hiç bir yönü olmadığı gibi, yakın bir gelecekte bu politika nedeni ile ısınmayan insanların sayısının çok daha artacağı bir gerçektir.

3 — Ülkemizde linyit ve taşkömür kaynakları son derece sınırlıdır. Bu durum aynı kaynakların son derece bilimsel ve somut gerçeklerden giderek işletilmesini ve dağıtımını zorunlu kılar. Önemli olan yoksul halk çoğunluğumuzun yararına bir seçim yapmak ve planlamaları, çalışmaları bu doğrultuda yönlendirmektir.

Bu ise linyit varlığımızın öncelikle ısınmaya yöneltilmesi, bu gereksinmenin doyurulmasından sonra, fazla üretim var ise, diğer kullanım alanlarında tüketilmesi ile gerçekleşir.

4 — Taşkömürü üretimi ise tümü ile demir - çelik sanayisine ayrılmalıdır. Geçmişten gelen yanlış politikanın önümüzdeki yıllarda da yinelenmemesi için daha gerçekçi planlama ve uygulamalara gidilmelidir.

Y a r a r l a n ı l a n K a y n a k l a r :

- 1 — İrfan Pohlivan : Türkiye Demir Çelik İstihsalinde Demir Cevheri ve Kömür Darboğazları, Demir-Çelik Simpozyumu. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 10-14 Mayıs 1976, Ankara.
- 2 — T.K.İ. Yıllık Faaliyet Raporları.
- 3 — Cemal Birön : Türkiye Koklaşan Taşkömür Rezervleri ve Kok Üretiminde teklifler, Demir-Çelik Simpozyumu. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 10-14 Mayıs 1976, Ankara.